

UDK 902
ISSN 1330-0644
VOL. 15.-16./1998.-1999.
ZAGREB, 1999.

P **riilozi**

Instituta za arheologiju u Zagrebu

Pril. Inst. arheol. Zagrebu 15.-16./1998.-1999.
Str./Pages 1-116, Zagreb, 1999.

Časopis koji je prethodio

Prilozi 1., 1983., Prilozi 2., 1985., 3.-4., 1986.-1987., 5.-6., 1988.-1989., 7., 1990.,
8. 1991., Pril. Inst. arheol. Zagrebu 9., 1992., 10., 1993., 11.-12./1994.-1995.,
13.-14./1996.-1997.

Nakladnik/ Publisher

INSTITUT ZA ARHEOLOGIJU/
INSTITUTE OF ARCHAEOLOGY

Adresa uredništva/ Adress of the editor's office

Institut za arheologiju/Institute of archaeology
HR - 10000 Zagreb, Ulica grada Vukovara 68
Telefon/phone/fax ++385/01/615 02 50

Glavni i odgovorni urednik/ Editor in chief

Željko TOMIČIĆ (Zagreb)

Redakcijski odbor/ Editorial committee

Dunja GLOGOVIĆ (Zagreb), Timotej KNIFIC (Ljubljana, SLO), Remza KOŠČEVIĆ
(Zagreb), Laszlo KÓVACS (Budapest, HUN), Kornelija MINICHREITER (Zagreb),
Mladen RADIĆ (Osijek), Željko RAPANIĆ, (Split) Aleksandar RUTTKAY (Nitra,
SK), Ivančica SCHRUNK (Minneapolis, USA), Željko TOMIČIĆ (Zagreb).

Prijevod na engleski/ English translation

Jadranka BOLJUNČIĆ
Barbara SMITH-DEMO

Prijevod na njemački/ German translation

Erna FERENDŽA

Lektura/ Language editor

Marijan RIČKOVIĆ (hrvatski)
Ulrike STEINBACH (njemački)
Barbara SMITH-DEMO (engleski)

Dizajn/ Design

Roko BOLANČA

Korektura/ Proofreaders

Krešimir KVOČIĆ

Grafička priprema/ DTP

Studio "U", Zagreb

Računalni slog/ Layout

Ranko PERŠIĆ, Zagreb

Tisak/ Printed by

Tiskara PETRAVIĆ d.o.o.

Naklada/ Circulation

600 primjeraka/ 600 examples

Sekundarne publikacije/ Indexed in

GERMANIA Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen
Archaeologischen Instituts, Verlag Philipp von Zabern, Mainz

Izdavanje časopisa novčano podupire

MINISTARSTVO ZNANOSTI I TEHNOLOGIJE REPUBLIKE HRVATSKE
HR - 10000 Zagreb, Strossmayerov trg 4

Sadržaj

Izvorni znanstveni radovi

- 5 KORNELIJA MINICHREITER
Ranoneolitički ukopi i pogrebni običaji u naseljima staročevačkog kulturnog kompleksa
- 21 REMZA KOŠČEVIĆ
Merkurove statuete iz Siscije
- 29 REMZA KOŠČEVIĆ
Neobjavljene fibule iz rimske Dalmacije i Mezije
- 41 ŽELJKO TOMIČIĆ
Ranosrednjovjekovno groblje u Sv. Jurju u Trnju u Medimurju - prinos datiranju nalazišta
- 61 TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
Slučajni nalaz lubanje *Canis familiaris* položene u srednjovjekovnu keramičku posudu s lokaliteta Torčec - Cirkvišće kraj Koprivnice
- 81 LADA PRISTER
Susedgrad
- 91 ZORISLAV HORVAT
Hrastovica kraj Petrinje
- 101 JADRANKA BOLJUNČIĆ
Digital Radiovisioigraphy in Bone Density Analysis: Neanderthal and Early Modern *Homo sapiens* Versus Modern *Homo sapiens* Supraorbital Region

Prikazi

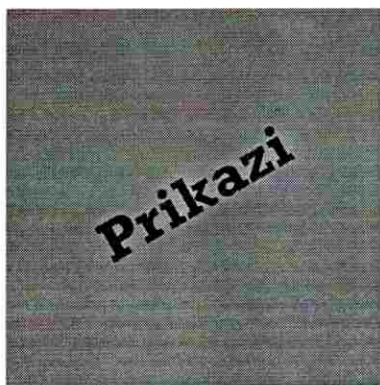
- 105 DUNJA GLOGOVIĆ
ΧΡΟΝΟΣ, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honoraria I*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama
- 107 TAJANA SEKELJ IVANČAN I DUNJA GLOGOVIĆ
CENTRAL EUROPE IN 8th - 10th CENTURIES, *International Scientific Conference, Bratislava, October 2-4, 1995, Bratislava, 1997.*, 210 stranica s ilustracijama
- 110 TAJANA SEKELJ IVANČAN
Dušan Čaplovič, VČASNOSTREDOVEKÉ OSÍDLLENIE SLOVENSKA, Academic Electronic Press, Bratislava, 1998.
- 113 KORNELIJA MINICHREITER
Kratice

Contents/Inhaltsverzeichnis

Original scientific papers

- KORNELIJA MINICHREITER
Early Neolithic Burials and Funerary Customs in Settlements of the Starčevo Culture Complex
- REMZA KOŠČEVIĆ
Figurines of Mercury from Siscia
- REMZA KOŠČEVIĆ
Unpublished Fibulae from Roman Dalmatia and Moesia
- ŽELJKO TOMIČIĆ
Der frühmittelalterliche Friedhof in Sv. Juraj u Trnju in Medimurje - Ein Beitrag zur Datierung der Fundstelle
- TAJANA SEKELJ IVANČAN, SNJEŽANA KUŽIR,
MARIO BAUER, ZORKO MARKOVIĆ
*Zufallsfund eines Schädels von *Canis familiaris* in einem mittelalterlichen Keramikgefäß Fundstelle Torčec-Cirkvišće bei Koprivnica*
- LADA PRISTER
Susedgrad
- ZORISLAV HORVAT
Hrastovica bei Petrinja
- JADRANKA BOLJUNČIĆ
*Digitalna radiovizijografija u analizi gustoće kosti: nadočna regija neandertalaca i najstarijeg suvremenog *Homo sapiens* u usporedbi s nadočnom regijom suvremenog *Homo sapiens**

- KORNELIJA MINICHREITER
Abbreviations / Abkürzungen

Χρόνος, Beiträge zur prähistorischen Archäologie zwischen Nord-und Südosteuropa, Festschrift für Bernhard Hänsel, *Internationale Archäologie, Studia honoraria 1*, Marburg, 1997., 827 str. sa slikama

Šezdeseti rođendan Bernharda Hänsla bio je prigoda za prijatelje i kolege da mu prirede spomenicu. Kako je slavljеник svestran, europski usmjeren arheolog, prijavljenih radova bilo je previše, pa je uređivački odbor odlučio objaviti priloge - ukupno ih ima 64 - prvenstveno inozemnih znanstvenika, zatim onih koji su s Hänslom neposredno surađivali, te njegovih magistranata, doktoranada i sl. Ostali, a ima ih gotovo dvostruko više (sve su to važna arheološka imena iz čitave Europe), upisani su na tabuli gratulatoriji. Nemali udio kod ovako velikog odziva na "rođendansku proslavu" ima, osim znatnog znanstvenog ugleda slavljеника, svakako i njegova ljudska pristupačnost i osobna privlačnost.

Kao što je uobičajeno, na početku spomenice su Hänslova radna biografija, bibliografija (1966.-1997.), navedena je urednička djelatnost, članstvo u akademijama i u drugim arheološkim udrugama, te popis diplomskih radova, magistracija i doktorata koje je prof. Hänsel vodio na fakultetu u Kielu i na *Freie Universität* u Berlinu. Većina tih radova objavljena je u seriji *Universitätsforschungen zur Prähistorische Archäologie*, koju izdaje prapovijesni seminar pod vodstvom B. Hänsla.

Ranijim razdobljima prapovijesti, neolitiku i eneolitiku posvećen je prvi blok od trinaest članaka u kojima se obrađuje područje trakaste keramike u Hesenu (J. Lünig), zatim nalazi ljudskih kostura bez tragova pogrebnog obreda u starijem neolitiku (H. PETER-RÖCHER) i arheološki tragovi šarenoga jelena - vrsti za koju se smatralo da je u Europi već poodavno izumrla, a prikazana je na mikenskim zidnim slikarijama, pečatima i sl. (C. BECKER). Naslov članka I. Aslanisa je "Keramika Dimini u zapadnoj Makedoniji, Grčka. Dokaz kulturnog isijavanja, trag trgovačkih veza ili rezultat kolonizacije?" U prilogu J. MÜLLERA riječ je neolitičkim i halkolitičkim izrađevinama od spondilusa u istočnoj Europi, također istovrsnim nalazima iz naših krajeva. Sljedeća dva članka (K.-P. WECHLER i H. PARZINGER) bave se neolitikom i brončanim dobom istočnoeuropskih stepa sjeverno od Crnoga mora, odnosno područjem južnoga Urala. M. GARASANIN piše o problemima skupine Bubanj-Hum II., a B. GOVEDARICA o nalazima kompleksa Cernavoda III. - Boleráz na zapadnom Balkanu. Zanimljiv je, nadalje, članak T. STAPELFELDTA o kostolačkom stilu ukrašavanja keramike. Mlađeneolitičkoj keramici posvećena su i dva sljedeća priloga: E. RUTTKAY o rovašenoj keramici u istočnoj srednjoj Europi - facijesu Gajary, te o južnoeuropskim elementima u srednjoeuropskoj vrpčastoj keramici iz pera M. BUCHVALDEKA.

Na primjeru nalaza iz unjetičkoga groba, E. SCHALK i J. BÁTORA obrađuju problematiku ranobrončanodobne keramike s otiscima tekstila iz južne Slovačke, čime počinje odjeljak brončanodobnih tema. G. WETZEL i K. RASSMAN opisuju kasnoeneolitičke i ranobrončanodobne nalaze iz sjeverne Njemačke, a B. GEDIGA se bavi općenito pitanjima kulturnih promjena na početku brončanoga doba i njegove periodizacije u Europi. S. Kadrow piše o novim radiokarbonskim datumima za skupinu Nitra u Maloj Poljskoj i Slovačkoj. Prva unjetička metalna posuda pronađena je godine 1982. na Jutlandu. O toj maloj brončanoj posudici s poklopcem piše B. ZICH uspoređujući njezin oblik s keramičkim posudama zaobljena dna s dvije ušice. Članak S. GERLOFF obrađuje lunulaste oblike nakita ranog brončanoga doba s obzirom na male lunule iz Dresdena i Weglina. Autorica misli da su one služile kao zatvarači-kopče za tkaninu. Napadna sličnost oblika istočnoeuropske unjetičke kulture i kulture El Argar na jugu Španjolske, pobudila je teorije o migracijama često divergentnih smjerova. Rekapitulirajući različita gledišta, M. BERTELHEIM podastire argumente za neovisni nastanak obje kulture iz lokalnih korijena. M. PRIMAS objavljuje srednjobrončanodobnu ostavu nakita iz Arbedo-Castione, a T. KOVÁCS jedan žarni grob iz Transdanubije s urnom netipičnoga oblika. Raskošno ornametirane sjekire s pločastom ušicom klasificirao je A. VULPE, koji zajedno s V. LAZÁROM objavljuje novi nalaz tog oblika sjekire iz istočnoga Erdelja. Nekoliko tipova privjesaka brončanoga doba Karpatske kotline ukazuju, prema V. FURMÁNEKU na istočnomediterranske prauzore, npr. otvoreni scoliki privjesci, također okrugle pločice s križem. Prikazani su, kao dokaz motivi minojskih pečata i ljljani s keramike i fresaka iz There. J. BLISCHKE je podrobno analizirao prstenje iz brončanodobne nekropole Tápé u Mađarskoj, a P. MEDOVIĆ piše o novom tipu idola iz nekropole Stubarlija pokraj Feudvara u Vojvodini. Naime, u jednom su žarnom grobu dvije čunjaste figurice, od kojih jedna ima zmijastu glavu, bile utaknute u urnu. C. REICH obrađuje nalaze brončanodobnih keramičkih rogova za piće iz grobova skupine Szeremle. Jednako tako zanimljivi oblici posuda za piće su pehari kao čizme, kojih je oko dvadeset nađeno u žarnoj nekropoli Békásmegyer o čemu pišu R. KALICZ-SCHREIBER i N. KALICZ. Navode se, među ostalim, analogni primjerci vučedolskih recipijenata iz Sarvaša i Vinkovaca. O eshatološkim aspektima i simboličkome značenju posuda za piće u grobovima govori L. D. NEBELSICK u članku s naslovom "Napitak i transcendencija - Posude za piće u

grobu između rane kulture žarnih polja i kasnohalštatskog doba u Karpatskoj kotlini". T. SOROCEANU objavljuje tri bronce - koplje, sjekira, narukvica - iz muzeja u Stockholmu, koje pripadaju poznatoj ostavi Suseni u Rumunjskoj, a F. E. BARTH piše o novijoj akviziciji Prapovijesnoga odjela *Naturhistorisches Museum* u Beču. Riječ je o dvije zlatne narukvice tipa nfehértó iz Petronella. Naredni je članak posvećen arheologiji sjeverne Njemačke: A. HÄNSEL piše o ostavi Vorland u Mecklenburgu. Za razliku, F. INNERHOFER obrađuje problem prostornoga kontinuiteta tijekom "srednje bronce" u južnoj Njemačkoj, i to na primjeru tri skupine tumula - Onstmettingen, Burgmannshofen i Labersricht. C. SCHEWE se bavi brončanodobnim pogrebnim običajima na primjeru nekropole iz Kietrza u Maloj Poljskoj.

Bugarско-češka iskopavanja u Pistirosu u Trakiji dala su iznimno veliki broj tkalačkih utega i pršljenova, od kojih mnogi imaju izrazito individualni karakter i prema razmjerno udaljenim usporednicama J. BOUZEK zaključuje o strankinjama u danim za domaće ljude. Takvi se "Mješoviti brakovi" - to je naslov Bouzekovoga članka - u kojima žena, osobito iz visokih krugova, ima ulogu pomiritelja dviju vjerskih, plemenskih, etničkih, ukoliko političkih skupina, odražavaju u starim tekstovima, npr. u legendi o Esteri itd. Dva su osnovna načina određivanja veličine teritorija pojedinih kulturnih skupina u brončanome dobu: rasprostranjenost artefakata i slika naseljavanja, o čemu piše A. HARDING. U. PFEIFFER-FROHNERT bavi se plovidbom u Baltiku tijekom brončanoga doba na temelju prikaza plovila iz toga doba, a K.-H. WILLROTH raspravlja o funkciji nekih metalnih predmeta iz grobova nordijskog brončanog doba. Nedavno objavljen nalaz malih kulturnih kolica iz Marsiliana d'Albegna, povod je široj raspravi o brončanodobnim kulturnim predmetima na europskom sjeveru G. KOSSACKA, dok je C. DERRIX povezala oblike minojsko-mikenskih štitova kao osmice s pločastim fibulama petoga perioda nordijskog brončanog doba. B. Wanzek obrađuje nekoliko ljevačkih kalupa, među kojima one iz Varvare, koji su služili za izradu nordijskih oblika mačeva. Prapovijesni seminar iz Berlina pod vodstvom B. Hänsela provodi iskopavanja u Agiosu Mamasu pokraj Olinta, pa su H. KROLL i R. NEEF analizirali biljne ostatke, među kojima je začuđujuće velik postotak mahunarki. Članak F. FALKENSTEINA pod naslovom "Teorija katastrofe na početku kulture žarnih polja" razmatra uzroke velike krize na prijelazu Br D / Ha A, što je bila posljedica klimatskog stresa prouzročenoga "erupcijom 3" vulkana Hekla. N. G. O. Boroffka obrađuje brončanodobne i halštatske britve iz Rumunjske, a C. METZNER-NEBELSICK se bavi tipologijom i mogućim magičnim značenjem keramičkih "utikača" koje nalazimo u raznim oblicima u kulturi žarnih polja. M. ROEDER je, na temelju arheološkoga konteksta nalaza u naseljima, ustvrdio da je keramika stila Basarabi služila jednoj užoj skupini u obavljanju kulta. Prilog I. CZYBORRE o željeznodobnim prikazima ptica u egejsko-jadranskom prostoru neposredno se nadovezuje na prethodni članak. "Skitska kanelirana keramika u stepskim predjelima sjevernoga Ponta i njezin odnos prema halštatskom prostoru Karpata i Podunavlja" sadržaj je članka G. SMIRNOVE, a R. VASIĆ u bilješcima o željeznom dobu središnjega Balkana piše o kompozitnim privjescima. C. JACOB i D. MARZOLI pišu o fibuli iz

Muzeja nakita u Pforzheimu, a riječ je o jednoj inačici poznate serije A fibula iz svetišta Enodije u Ferama iz VIII./VII. stoljeća pr. Kr. Na nizu primjera, prvenstveno analizom siltulskih prikaza, B. TERŽAN pokazuje odraz koncepta heroiziranja pokojnika u halštatsko doba na području uokolo Caput Adriae.

Među mitološkim prizorima na rimskim sarkofazima pojavljuju se skupine Erota s oružjem, a kako piše K. SCHAUBURG, motiv Erota kao obrtnika potječe iz helenističkoga doba. P. ALEXANDRESCU obrađuje ikonografiju zlatne ribe iz blaga Witaszkowo (Poljska) koja je pripisana jonskim radionicama na Pontu. Koji su utjecaji presudni - Istok ili Zapad - i pitanje datiranja te značenje ostave iz Rogozena sa stožerdesetpet komada srebrnog posuđa, raspravlja B. KULL. Ranolatenski nakit i keltska naselja su tema priloga H. NORTMANN i H. KAUFMANN, a B. HABERMAN nastoji razjasniti namjenu keramičkih kvadara nađenih u željeznodobnom naselju pokraj Buxtehudea. H. H. MÜLLER je analizirao životinjske ostatke iz doba Rimskog Carstva na području Spree - Havela, i pokazao veliku prevlast domaćih životinja nad divljači. A. LEUBE daje arheološku sliku otoka Rügena za kasnoga carstva i seobe naroda, a srednjovjekovnoj je epigrafiji posvećen članak H. AMENTA. Posljednjih su godina s političkim promjenama, kako piše M. MÜLLER-WILLE u članku o vikinškim migracijama kroz vjekove silno porasli interesi za odnose među pojedinim krajevima uokolo Baltika. T. URBAN, kao stručnjak za dokumentaciju, sudjeluje u međunarodnome projektu konzervacije nabatejskih pećinskih grobova u Petri, pa u svom članku opisuje i ilustrira metode snimanja na terenu. Nošnja i običaj prilaganja na jednom seoskom groblju iz vremena renesanse i baroka u Brandenburgu tema je članka autorice B. WITTKOPP, dok se posljednji prilog B. SCHLERATHA bavi vedskim nazivima za metalne predmete.

Spomenica donosi mnoge vrsne priloge, a s obzirom da se B. Hänsel sam bavi, pored ostalog, brončanom dobom Karpatske kotline, radovi njegovih studenata obrađuju teme iz prapovijesti naših krajeva.

Dunja Glogović